

ეთნოგენეტიკური ხასიათის კვლევებში ინტერდისციპლინარული მიზნების
შესახებ

აღიარებულია, რომ ეთნოგენეტიკური პროცესების შესწავლა ჰუმანიტარული ხასიათის კვლევათა შორის ერთერთი ურთულეს საკითხთა რიგს განეკუთვნება. ამა თუ იმ ერის ეთნოგენეზის საკითხების შესწავლისას გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ მკვლევართა დამოკიდებულება კაცობრიობის ისტორიისადმი ერთობ მრავალწახნაგოვანი და ხშირ შემთხვევაში ერთიმეორისგან კარდინალურად განსხვავებულიც კია. ცნობილია, რომ კაცობრიობის ისტორიის უადრეს საფეხურებზევე ყალიბდებიან ეთნიკური ერთობები, რომლებიც ისტორიის თვალშიუწვდენ მდინარებაში საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ერთერთ უმთავრეს მამოძრავებელ ძალას წარმოადგენენ.

კონცეპტუალურად სწორედ ამგვარი მიდგომა ახასიათებს დიდი ივანე ჯავახიშვილის კვლევებსაც. მეცნიერის შრომების გაცნობისთანავე ნათელი ხდება, რომ აქ მკვლევარის ინტერესის ძირეულ ობიექტის რომელიმე ცალკე აღებული სოციალური ერთობა ან პოლიტიკურ-კარტოგრაფიული ერთეული (თუნდაც საქართველო - ამ სიტყვის პირდაპირი გაგებით) კი არ წარმოადგენს, არამედ მკვლევარის ყურადღების მთავარი საგანი, ჭვრეტითი შემეცნების სანუკვარი ობიექტია - ერი, ჯიში; სისხლისმიერი წარმომავლობით-სოციალური ერთობა, რომლის ამქვეყნიური არსებობის სივრცისეულ ნაკვალევსაც მის წიაღშივე არსებული სოციალური ფენები, სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური საზღვრები ან კიდევ სხვა ყოფითი მხარეები ნათელჰყოფენ. სწორედ ამისა გამო უწოდა მან თავის სათაო ნაშრომს - „ქართველი ერის ისტორია“ და ამიტომაც ცდილობდა იგი ამ ფორმით დაემკვიდრებინა ეს სახელწოდება საისტორიო საკვალიფიკაციო ტერმინად. დიდი მეცნიერი პირდაპირ გვეუბნება, რომ „ისტორიკოსის ამოცანაა გაარკვიოს იმ ჰიპოთეზათა სისწორე თუ მცდარობა, რაც მიღებული აქვს ისტორიის ფილოსოფიას; შეიტანოს ახალი მონაცემების ანკარა ნაკადი, რათა უფრო მართებულად იყოს ჩამოყალიბებული ამ დისციპლინის ესა თუ ის ძირითადი საკითხები, როგორცაა დადგენა და განსაზღვრა ეროვნებისა, რასობრივი და ნაციონალური განმასხვავებელი ნიშნებისა, სახელმწიფოსი და სხვა მისთანა“(4,392). დიახაც, მას კაცობრიობის ისტორია ერების, ხალხების და საზოგადოდ ჯიშების ისტორიად მიაჩნდა და არა საზღვრებცვლადი პოლიტიკური ერთეულების (რომლებიც ერის, ჯიშის გარემოსთან ადაპტაციის შედეგს წარმოადგენენ) ისტორიად. იგი საზოგადოების ისტორიას წარმომავლობითი სისხლისმიერი ერთობების, მოდგმათა სივრცული არსობის რაკუსში სჭვრეტდა.

თავისთავად ეთნოსის, როგორც ურთულესი სოციალური ორგანიზმის კვლევა კი სისტემურ ხასიათს უნდა ატარებდეს, რამეთუ იგი მრავალსახოვანი ფენომენია. ამ ფენომენისადმი სისტემური მიდგომის იდეა, რაღა თქმა უნდა, სრულიადაც არ არის რაღაც ახალი რამ და ის ოდითგანვე თან ახლდა ნამდვილ მეცნიერულ კვლევებს. მეცნიერება კი უმაღლეს დონეზე სხვა არაფერია, თუ არა სამყაროთმცოდნეობა, რომელსაც თავად შემოქმედის ლაბორატორიაში შეჰყავხარ; აზროვნება ერთდროულად არის ობიექტური სამყაროს, ანუ სულიერი და ფიზიკური რეალობის შემეცნების საშუალებაც და როგორც სუბიექტური პროცესი, ადმიანის მე-ს გამოხატულებაც“(1, 12). ადამიანი, როგორც მაღალი დანიშნულების და თავისუფალი ნების მქონე არსება, უზენაესის მიერაა შექმნილი და მისი პიროვნული თავისუფლება შემოქმედისგან მომდინარეობს. ღმერთმა ადამიანი შექმნა „ხატად თვისად“ და ამდენად, ადამიანი გამორჩეულ, თავისთავად ღირებულებას წარმოადგენს. იმ ორი სუბსტანციიდან (სულიერი და მატერიალური)

- რომლებიც მთლიანობაში შეადგენენ ადამიანის არსებას, უმთავრესი და უპირატესად ფასეულია უკვდავი სული. იგი მისგან მომდინარე გონიერ საწყისთან ერთად ადამიანის პიროვნულობის, ინდივიდუალობის განმსაზღვრელია. ე. ი. თავისთავადობა, დამოუკიდებელი ჭკრეტა სიღრმისეული პროცესებისა, რასაც ვერასგზით ვერ ავცდებით კვლევის პროცესში, ბუნებრივია, უცილობელ პირობად უნდა მივიჩნოთ და გარკვეულად შინაგანი, პიროვნული თავისუფლების გამოვლინებად უნდა ვაღიაროთ; რამეთუ „ჭეშმარიტად შემოქმედებითი სული ვერ ეგუება ვერავითარ სტატიკურ დოგმებს, ვინაიდან შემოქმედება თავად დინამიკაა, იგია თავად დინამიური სულის სინამდვილე“ (2, 413).

კულტურულ – ისტორიული და ეთნიკური ურთიერთობების კვლევის დროს, მრავალი სიძნელის დაძლევა უხდება მკვლევარს. ერთერთს მათ შორის წარმოადგენს ის გარემოება რომ, ფაქტობრივი მასალის დაგროვებასთან ერთად (რაც თანამედროვე ეტაპზე ერთობ სწრაფი ტემპებით მიმდინარეობს), კვლევის პროცესში თავს იჩენს სულ უფრო და უფრო ვიწრო სპეციალიზაცია. თავისთავად ეს მოვლენა გარდუვალი და პროგრესულია, მაგრამ სამწუხაროდ მას საგრძნობლად ჩამორჩება მეცნიერული კოოპერაციის პროცესი. ერთერთი მთავარი დაბრკოლება, რომელიც წინ ეღობება ეთნიკური პროცესების წარმატებულ კვლევას, კერძოდ, რაც ხელს უშლის ამ საკითხების შემსწავლელ დარგებს შორის ურთიერთგაგების დამკვიდრებას, არის თეორიული ბაზის სისუსტე.

აღბათ, ყოვლად გაუმართლებელი უნდა იყოს ეთნოსის ფენომენის დანაწევრებულად შესწავლა სხვადასხვა დარგების მეშვეობით; ურთიერთკავშირის გარეშე. არადა, სამწუხაროდ, ჩვენთან საკმაოდ ხშირად ვაწყდებით ამგვარ ფაქტებს. ცალკე აღებული ყოველი დისციპლინა, აქცევდა რა ეთნოსს საკუთარი კვლევის ობიექტად, მას თავისეული პოზიციებიდან გამომდინარე შეისწავლიდა. მოხდა კურიოზული რამ: ეს დისციპლინები კი არ ემსახურებოდნენ ეთნოსის კვლევას (კვლევის ობიექტს), არამედ პირიქით, ეთნოსი – თავად კვლევის ობიექტი, იქცა მათი უწყებრივი ინტერესების მსახურად. კონკრეტული, მრავალმხრივად დინამიური ფენომენისადმი ამგვარმა მიდგომამ შექმნა ისეთი ვითარება, რომ ეთნოგრაფია, არქეოლოგია, კულტურის ისტორია, ისტორიოგრაფია, ენათმეცნიერება და სხვა მომიჯნავე დისციპლინები ერთიმეორისგან განსხვავებულად აღიქვამენ ობიექტურად ყოფაში არსებულ ფენომენს – ერს. რაღა თქმა უნდა, ამგვარი ვითარება მიზანშეუწონელია იმდენად, რამდენადაც ერი (ეთნოსი) ეს არის მთლიანი, არსებული კონკრეტული რეალობა და ყოვლად დაუშვებელი მისი როგორც ერთიანი ფენომენის დაქუცმაცება, დანაწილება უწყებრივი ინტერესებიდან გამომდინარე. წინააღმდეგ შემთხვევაში, კვლევის პროცესში ყოველი ცალკეული დარგი საკუთარი კანონებისა და ლოგიკის მიხედვით დაანაწევრებს მას, რამაც შესაძლოა კურიოზულ დასკვნებამდეც კი მიგვიყვანოს. ეთნოსის შესწავლა უნდა ხდებოდეს კომპლექსურად. ყოველმა დისციპლინამ, რომელიც ამ ფენომენს თავის შესწავლის ობიექტად გაიხდის, უნდა გაითვალისწინოს იმ დარგთა დასკვნები, კვლევის მიმართულებები და შენიშვნები, რომელთა შესწავლის ობიექტიც აქამდე ყოფილა ეთნოსი – ერი. ასე, ურთიერთშემოქმედებით პროცესში, ურთიერთ დასკვნათა გათვალისწინებით უნდა შეისწავლებოდეს ეს მრავალმხრივი ფენომენი.

კვლევის უცილობელი კომპლექსურობა მრავალ სიძნელეს უქმნის ამ საკითხით დაინტერესებულ მკვლევარს და მის წინაშე მთელ რიგ პრობლემებს (თეორიული თუ პრაქტიკული ხასიათისას) წამოჭრის, რომელთა გადაწყვეტის გარეშეც შეუძლებელია იმ ეთნოსოციალური პროცესების წარმოჩენა-ანალიზი, რომელთაც ადგილი აქვთ განსაზღვრულ რეგიონში, დროის განსაზღვრულ მონაკვეთში.

ჯერ კიდევ 40-იანი წლების ბოლოს, ცდილობდა რა აეწყო ფეხი ზოგადად მსოფლიო ისტორიული პროცესებისათვის, საბჭოთა ისტორიკოსთა ერთმა ნაწილმა იწყო თეორიული გზების ძიება ეთნოგენეტური პროცესების კვლევაში კომპლექსური მეთოდების დასანერგად.

ამ პრობლემას შეეხო თავის სტატიაში (იხ.5) ცნობილი რუსი მეცნიერი ს.ა. ტოკარევი, რომელიც აღნიშნავდა – „გარკვეული ხალხების ეთნოგენეზის შესწავლა ერთობ რთულ პრობლემას წარმოადგენს, რომლის სრული გადაწყვეტა შეუძლებელია ეთნოგენეტური პროცესის ნიშან-თვისებების გაუთვალისწინებლად და ყველა საჭირო სახის წყაროზე დაყრდნობის გარეშე. სამწუხაროდ, უმრავლეს შემთხვევაში ასე არ ხდება და ამა თუ იმ ხალხის წარმომავლობის პრობლემა ხშირად განიხილება მხოლოდ ერთი რომელიმე სახის – ანთროპოლოგიურ, ენობრივ, არქეოლოგიურ ან სხვა რომელიმე მასალაზე დაყრდნობით, რაც თავის მხრივ იწვევს საკითხის ცალმხრივ გადაწყვეტას”(5, 35).

ეთნოსი, ერი – ნიშან-თვისებათა სიმრავლით ხასიათდება და თავის მხრივ, წარმოადგენს ისტორიულად ჩამოყალიბებული თავისებურებების, ყოფითი თვისებების, კულტურული ღირებულებების რთულ კომპლექსს. ერის წარმომავლობაში გარკვევა ნიშნავს, ამოიცნო მისი ყველა ეს თავისებურება, დაადგინო მათი გენეზისი და განვითარების გზები. ასეთ სიტუაციაში, როგორც ს.ა. ტოკარევი მიიჩნევდა, სახელდობრ ეთნოლოგიას და მხოლოდ ეთნოლოგიას, როგორც ხალხების ეთნიკური თვისებების შემსწავლელ მეცნიერებას ძალუძს ყოველი ცალკეული ხალხის ეთნოგენეზის პრობლემის მეტნაკლებად სრული და ამომწურავი გადაწყვეტა. მაგრამ მას, ამგვარი საკითხების გადაჭრა არამც და არამც არ ძალუძს ზემოთაღნიშნული სამეცნიერო დისციპლინებისგან განცალკევებით. პირიქით, აუცილებელია თანამშრომლობა ამ დარგებს შორის(5, 36).

ეთნოგენეტური პროცესების კვლევაში, კომპლექსური მიდგომა გულისხმობს ეთნოლოგიური მონაცემების ფართო და მეთოდურად სწორად გამოყენებას; მათ კავშირს სხვა სახის ისტორიულ მასალებთან და მომიჯნავე დარგებთან (ზოგიერთი საბუნებისმეტყველო დისციპლინის: ეთნობოტანიკის, ეთნოზოოლოგიის და სხვა მონაცემებთან). კომპლექსური მეთოდი პირველ რიგში ანგარიშს უწევს მოცემული ფაქტების მრავალფეროვნებას: ანთროპოლოგიის, არქეოლოგიის, ფოლკლორისტიკის, ისტორიის, ლინგვისტიკის, ეთნოლოგიის, ონომასტიკის და სხვათა თავისებურებებს.

განვლილი პერიოდის ერთერთ უმთავრესად ხელშესახებ შედეგად შეიძლება ჩაითვალოს ის გარემოება, რომ აღნიშნული საკითხების კვლევაში გამოიკვეთა ეთნოგენეტური პროცესების კვლევის ქრონოლოგიური ჩარჩოები და სივრცულ-ობიექტური მეთოდიკა.

ეთნოგენეზის, როგორც პროცესის კვლევის დროს, ქრონოლოგიის პრობლემას განმსაზღვრელი მნიშვნელობა ენიჭება. მიჩნეულია რომ, ეთნოგენეზი, როგორც ისტორიული პროცესი იწყება ეთნიკური ერთობის პირველი ფორმის – ტომის ჩამოყალიბებისთანავე (6, 127).

აღიარებულია, ისიც რომ ანთროპოლოგიური ტიპები ნეოლითის ხანაში ყალიბდებიან; არქეოლოგებიც ნეოლითის ეპოქას უკავშირებენ ტომობრივი ორგანიზაციების საბოლოო ფორმირებას; ლექსიკოსტატისტიკურ მეთოდზე დაყრდნობით, ენათმეცნიერებიც, ძირითადი ენობრივი ოჯახების ჩამოყალიბების პერიოდად ნეოლითის ხანას თვლიან. ამდენად, მართებულია ხალხთა ეთნოგენეზის დასაწყისის ნეოლითით განსაზღვრა. მართალია, შეუძლებელია მსოფლიოს ყველა ხალხის ეთნოგენეზის შესწავლის ქრონოლოგიურად ერთი ეპოქიდან დაწყება, მაგრამ ამ პროცესს, რომ სტადიალურად წინარე ისტორიულ ხანაში ეყრება საფუძველი, ეს ნათელია.

გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ მეთოდურად შესაძლებელია ეთნოგენეტური ხასიათის კვლევა წარმართოს როგორც გარკვეული ეთნოსის შიგნით, ასევე გარკვეული ტერიტორიაზე. პირველ შემთხვევაში, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს თანამედროვე ეთნოსის საველე-ეთნოგრაფიული შესწავლა და მეცნიერული კვლევითი ხაზის აგება თანამედროვე მდგომარეობიდან წარსულიკენ, ეთნოგენეზის სათავეებისკენ; მეორე შემთხვევაში კი ჩვენ ვიწყებთ პრობლემის დამუშავებას საკვლევ ტერიტორიაზე მოპოვებული კულტურის უძველესი ნაშთებიდან და მოვდივართ თანამედროვეობამდე. მიგვაჩნია, რომ აუცილებელია ამა თუ იმ

ეთნოსის ფორმირების შესწავლის პროცესში მოხდეს აღნიშნული ორივე მიმართულების ერთგვარი თანხვედრა და არქეოლოგიური კვლევების შედეგად სიღრმისეულ შრეებში მოპოვებული მასალა შეუპირაპირდეს ეთნოგრაფიული შესწავლის შედეგად ახლა უკვე ხელშესახებად ცოცხალი მასლების ანალიზის შედეგად მიღებულ დასკვნებს. ესე იგი, შესაძლებლად მაქსიმალურად დაინერგოს ინტერდისციპლინარული კვლევები. მითუმეტეს, ამგვარი მიდგომა სავსებით გამართლებულად მიგვაჩნია ისეთი რეგიონისადმი, როგორცაა კავკასია, სადაც აშკარად გამოკვეთილია ძირეული იბერიულ-კავკასიური მოდგმის ავტოქტონურობა. ამდენად, პარალელთა დაძებნა ერთიმეორისგან ქრონოლოგიურად დაშორებულ სერთო წარმომავლობის კულტურათა შორის, თუკი დამუშავებული იქნება ამის მეთოდოლოგიური მექანიზმი, არ უნდა იყოს მთლად გაუმართლებელი. აქვე დავამატებთ იმასაც, რომ კულტურათა საერთო წარმომავლობის უპირველეს განმსაზღვრელად, მოცემულ რეგიონში გარემოსთან ადაპტაციის შედეგად ჩამოყალიბებული, დროში მდგრადი და უცვლელი, სამეურნეო-კულტურულ ურთიერთობანი გვესახება. ეს უკანასკნელი, თავის მხრივ, წარმოადგენენ ამდაგვარ კულტურათა სულდგმის ძირეულ ღერძს.

ახლა, რამდენიმე სიტყვით, გვინდა შევხებით ეთნოგენეტიური პროცესების კვლევაში თითოეული ზემოთაღნიშნული სამეცნიერო დისციპლინის გამოყენების პრინციპებს.

დავიწყოთ – ანთროპოლოგიით, დარგით, რომელსაც ძალუძს მეტნაკლებად ძველი ეთნომადიფერენცირებელი ფაქტების მოცემა; სახელდობრ მისი იმ ნაწილით, რომელიც ისტორიული ანუ ეთნიკური ანთროპოლოგიის სახელითაა ცნობილი.

ანთროპოლოგიურ მონაცემებში ჩვენ უპირველეს ყოვლისა გვანტერესებს ეთნოგანმასხვავებელი ხასიათის მასალები, რომელთაც გვაწვდის არა მარტო რასობრივი ნიშნით დიფერენციაცია (ამ მხრივ, უპირატესად, იგია შედარებით მომცველი ხასიათის), არამედ მსოფლიოს ხალხთა კლასიფიკაცია ანთროპოლოგიურ ტიპებად. ეს უკანასკნელი ჩამოყალიბებულია ფორმირებული რასების სოციალურ-ისტორიული განვითარების შედეგად კულტურული, ისტორიული, რასებშორისი კონტაქტების, მიგრაციული და კონსოლიდაციური პროცესების განვითარების პირობებში. განსაზღვრავდა რა ანთროპოლოგიურ ტიპს, როგორც მაკლასიფიცირებელ ერთეულს, ნ.ნ. ჩებოკსარიოვი წერდა – ანთროპოლოგიურ ტიპთა ჯგუფებში ერთიანდებიან ისინი, რომელთაც აქვთ საერთო წარმოშობის ისტორია, რომლებიც მორფოლოგიურად გვაგონებენ ერთმანეთს, რომლებიც ჩამოყალიბდნენ ერთგვაროვანი მიზეზობრივი ელემენტების შემდეგ (7, 304). სწორედ ანთროპოლოგიური ტიპები გვევლინებიან მსოფლიო ეთნიკური მრავალფეროვნების პირველად კატეგორიებად; ოღონდაც, ბუნებრივია, უნდა ვითვალისწინებდეთ იმასაც, რომ ანთროპოლოგიური ტიპების მიხედვით კლასიფიკაცია ატარებს მომცველ ხასიათს; ე.ი. ხანდახან ერთი ტიპის ქვეშ შესაძლოა გამოვლინდეს რამდენიმე ეთნოსი, ან კიდევ ერთი ეთნოსი წარმოდგენილი იყოს რამდენიმე ტიპით (მაგ. რუსები).

აღსანიშნავია ენობრივი მონაცემებისა და ანთროპოლოგიური მასალის ურთიერთმიმართებაც. ენა და კულტურა შესაძლოა გავრცელდეს ანთროპოლოგიური ტიპის დამოუკიდებლად, ხოლო ანთროპოლოგიური ტიპი არასდროს არ გავრცელდება ენისა და კულტურის გარეშე.

ანთროპოლოგიური მონაცემების სამეურნეო-კულტურულ ან ისტორიულ ეთნოლოგიურ მონაცემებთან შეჯერების დროს არ უნდა დაგვავიწყდეს ის, რომ როგორც წესი საქმე გვაქვს, ერთის მხრივ, მსგავსი სამეურნეო-კულტურული ტიპების გაჩენასთან (რომლებიც ვითარდებიან ერთიმეორის დამოუკიდებლად) და ისეთ ერთობასთან, რომელიც არ აიხსნება ისტორიული კავშირებით; ხოლო მეორეს მხრივ ერთობასთან, რომელიც აღმოცენდება განსაზღვრულ ტერიტორიაზე ხანგრძლივი კავშირების შედეგად, იქ დასახლებული ხალხების ისტორიული ბედის ერთობასთან ერთად. გამომდინარე აქედან, სამეურნეო-კულტურული ტიპების მიხედვით კლასიფიკაცია არ იძლევა იმის საშუალებას, რომ ვივარაუდოთ მისი სიახლოვე ან გენეტიკური

კავშირები არსებულ ანთროპოლოგიურ ტიპებთან; ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ოლქების მიხედვით კლასიფიკაციას კი პირიქით, განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ეთნოგენეტიკური პრობლემების გადასაწყვეტად, იმდენად, რამდენადაც ანთროპოლოგიური ტიპების გაჩენა გარკვეულწილად უკავშირდება სწორედ ამგვარი ერთობების ჩამოყალიბებას.

საუკუნეთა სიღრმეში რაც უფრო შორს მივდივართ, მით უფრო მეტია დამთხვევა ეთნიკურსა და ანთროპოლოგიურ ერთობებს შორის (8, 15); ოღონდ, ისტორიულ-სოციალური მოვლენები ცვლიან ეთნიკურ ერთობათა შემადგენლობას, ზრდიან მათ რიცხვს, განაცალკევებენ ან აერთიანებენ ხოლმე მათ შემადგენელ ნაწილებს, ცვლიან საქორწილო კავშირთა არეალებს, რასაც თანდათან მივყავართ ანთროპოლოგიური ტიპის ცვლილებებამდეც კი.

ეთნოგენეტიკური პროცესების კვლევაში წყაროთა სიძველით, ანთროპოლოგიური მონაცემების შემდეგ, არქეოლოგია გამოირჩევა. არქეოლოგია, რომელსაც თამამად შეგვიძლია ერთგვარად „პალეოეთნოლოგია“ ვუწოდოთ (თუ კი იგი მხოლოდ ძველების ფორმალური აღწერით არ შემოიფარგლება და ცდილობს აღადგინოს გარკვეული კულტურული ყოფა და ცხოვრება), იძლევა ეთნიკური ისტორიის ადრეულ ეტაპებში შედწევის საშუალებას. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ უკანასკნელ პერიოდში, სულ უფრო ნათლად იკვეთება ეთნოარქეოლოგიის განვითარების პერსპექტივები. მართალია, სახელწოდება – ეთნოარქეოლოგია, ჯერ კიდევ დასახვეწია და სრულყოფილად ვერ ასახავს კვლევის იმ სფეროებსა და მიმართულებებს, რომელთა აღსანიშნავადაც ეს ტერმინი ინერგება ქართულ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა სპექტრში, მაგრამ იგი რომ გარკვეულწილად ინტერდისციპლინარული კვლევის ერთგვარ კატალიზატორად გვევლინება, სრულიად ნათელია. საფიქრებელია, რომ კვლევის ობიექტთან მიმართებაში შეუსაბამობის სათავე, თვით ამ ხელოვნურად შედგენილი ტერმინის შინაარსობრივ გაუმართაობაშია საძიებელი. იგი ორი სიტყვის – ეთნოსის (Εθνος-ხალხი) და არქეოლოგიის (Αρχαιολογία-სიძველე და Λογος-მცოდნეობა) ხელოვნურად შერწყმის შედეგადაა მიღებული და პირდაპირ თარგმანში „ხალხის სიძველეთმცოდნეობას“ ნიშნავს. თავისთავად, სიძველეთმცოდნეობა კი წყროთმცოდნეობის ნაწილი გახლახლავთ, რომელიც, თავის მხრივ, საისტორიო დამხმარე დისციპლინად იგულისხმება(3, 45).

მაშასადამე, სრულიად ნათელია, რომ ცალკე ტერმინი – არქეოლოგია, ქართულად, სიტყვა-სიტყვით **სიძველეთმცოდნეობას** აღნიშნავს. სწორედ ამგვარი მნიშვნელობით ხმარობდა ამ ტერმინს ექვთიმე თაყაიშვილიც, ქართული არქეოლოგიის ერთერთი მესაძირკვლე, რომელიც სავსებით მართებულად გამოჰყოფდა ამ სფეროდან ცალკე გათხრით არქეოლოგიას – გათხრით სიძველეთმცოდნეობას. ეს თავისთავად მიგვანიშნებს იმაზე, რომ დიდ მეცნიერს გათხრა, სიძველეთმცოდნეობითი მასალების მოძიების ერთერთ ხერხად, წყაროების მოძიების ერთერთ საშუალებად მიაჩნდა. ე.ი. ამ შემთხვევაში მთავარია, ძირეულია **წყარო**, რომლის მოპოვების ერთერთი ხერხიც არქეოლოგიაა დღევანდელი გაგებით. თავის მხრივ კი ეს წყარო, ამჯერად გათხრითი მეთოდებით მოძიებული, მეცნიერის, მკვლევარის მიერ ჩაყენებულია კვლევის ძირეული ობიექტის (ხალხის, ერის) შესწავლის საქმეში.

ჯერჯერობით კი არქეოლოგიური მასალების გამოყენებისას აუცილებელია მეთოდოლოგიურად სწორედ გავერკვეთ მათ შესაძლებლობებში. ისინი, როგორც წესი, ეთნოსის ყოფის ორ სფეროს განეკუთვნებიან: მატერიალურ-სამეურნეოს (საბრძოლო და შრომის იარაღები, საცხოვრებელი ნაგებობები, ყოველდღიური ყოფის ნივთები და სხვა) და სულიერ-სარიტუალოს (გამოყენებითი ხელოვნება, სამლოცველოები, სამაროვნები, ყორღანები...). თუმცა ეს დაყოფა მხოლოდ პირობითია და ერთ სფეროს მიკუთვნებული ნივთი, სრულიად შესაძლებელია, ატარებდეს მეორეს მიკუთვნებული ნივთის თვისობრივ ნიშნებს. ამას ემატება ისიც, რომ კულტურის დაყოფა მატერიალურ და სულიერ სფეროებად თანამედროვეობისთვის არის დამახასიათებელი. ადრეულ ეპოქებში კი, როგორც ირკვევა

მრავალრიცხოვანი მონაცემებით, სამეურნო და სასულიერო-სარიტუალო სფეროები სრულად ერწყმოდნენ ერთიმეორეს და მათ შორის რაიმე ზღვარი თითქმის, საერთოდ არ არსებობდა. გამომდინარე აქედან, ზედმეტია მტკიცება იმისა, რომ უკვე ნეოლითის ხანიდან (თუ უფრო ადრიდან არა) არქეოლოგიურ მასალაში შესაძლოა აისახოს ეთნიკურობის ნიშნით აღბეჭდილი სულიერი, სამეურნეო-ყოფითი, სოციალური თუ სხვა ურთიერთობანი.

ეთიკურობის ნიშნით აღბეჭდილ მრავალფეროვან მასალებს, როგორც უკვე ზემოთ აღვნიშნეთ, ნეოლითის ხანიდან ვხვდებით¹, რომელთაც უკვე გააჩნიათ უფრო ადრეულ ხანებში ჩამოყალიბებული ლოკალური განსხვავებებით გაპირობებული კულტურული მრავალსახეობა.

ცნობილია, რომ ყოფითი კულტურა მნიშვნელოვანწილად ბუნებრივ პირობებზე, ფიზიკურ-გეოგრაფიულ გარემოზეც დიდადაა დამოკიდებული. არქაული ადამიანის ყოფასა და ცხოვრებაზე უშუალო გავლენას ახდენდა მოცემული გარემოს ფლორა და ფაუნა, პეტროგრაფია და კლიმატი, თავშესაფრად და დასასახლებლად ვარგის ადგილთა რაოდენობა, იმგვარ ადგილთა რაოდენობრივი სიხშირე, სადაც ადამიანს შესაძლებლობა ეძლეოდა შეგუებოდა არსებულ გარემოს და ბიოცენოზში შესულიყო მასთან. გამომდინარე აქედან, მსგავს ეკოლოგიურ პირობებში, სრულიად დასაშვებია იყოს, რომ ტერიტორიულად ერთმანეთისგან დაშორებულ მხარეებში, მსგავსი მეურნეობისა და კულტურული ყოფის ფორმები ჩამოყალიბებულიყო.

როგორც ფიქრობენ, უკვე პალეოლითური კულტურების შიგნით შესაძლებელია ლოკალურ განსხვავებათა გამოყოფა. არქეოლოგიური მონაცემების საფუძველზე დადგენილი ლოკალური ვარიანტების გაანალიზებისას შესაძლოა გაირკვეს ხალხის ავტოქტონობა თუ მოსულობა, კულტურული კავშირების დონე, ადგილობრივ გარემოპირობებთან შეგუების ინტენსივობა. ცნობილია ისიც, რომ საზოგადოდ კულტურა გაპირობებულია არა იმდენად ბუნებრივი გარემოთი, რამდენადაც საზოგადოებრივი ყოფით. მის შიგნით არსებული ლოკალური განსხვავებანი წარმოადგენენ არა თავიდანვე მომდინარე მოვლენებს, არამედ ისინი ყალიბდებიან ისტორიული განვითარების პროცესში და განისაზღვრებიან არა უშუალოდ გარემოს ზემოქმედებით, არამედ საზოგადოების მიერ ამ გარემოსთან შეგუებით(8,17). აქედან გამომდინარე, არქეოლოგიური მონაცემების გამოყენების გამოცდილება მეტყველებს, რომ მატერიალურად დაფიქსირებულ ყოფით ძეგლებში შესაძლოა გამოიყოს ეთნიკური სპეციფიკა, რომელსაც სრულიად თავისთავადი, გრუნობითი საწყისი გააჩნია და ამა თუ იმ ეთნიკური ელემენტის ჯიშობრივ-გენეტიკური დვრიტიდან მომდინარეობს.

ეთნოგენეტიური პრობლემების საკვლევ აუცილებელ წყაროთა შორის, არქეოლოგიურ მონაცემებს, კვალში ენათმეცნიერული დასკვნები უდგას. ლინგვისტური მონაცემები მკვლევარს, ძალზე ხშირად, ხალხთა ეთნიკურ ისტორიის ადრეულ შრეებში ჩახედვის საშუალებას აძლევს. თანამედროვე ეტაპზე, ენათმეცნიერების გადამწყვეტ მიღწევას, ნათესაობის პრინციპით ენათა ოჯახებად, განშტოებებად და ჯგუფებად დიფერენცირებული გენიალოგიური კლასიფიკაცია წარმოადგენს. სწორედ ეს ენათა გენიალოგიური კლასიფიკაცია გამოიყენება ეთნოლოგთა მიერ ხალხთა კულტურულ-ისტორიული კავშირების შესწავლის და ეთნოსთა კლასიფიკაციის დროს.

ენა – ერთობის ეთნიკურ სპეციფიკის დიადი გამოვლინება, ნათელი გამოხატულებაა მისი უნიკალობისა. დიდად საყურადღებოა ის მომენტები, როცა ხალხების ისტორიაში თავს იჩენს ენის შერჩევისა და გააზრების ფაქტები. „დედაენის“ აღმოჩენა ერების ისტორიაში კაცობრიობის თვითშემეცნების გზაზე, აუცილებელი მონაკვეთია. ენა არ არის მხოლოდ რაიმეს ანარეკლი, იგი თვითონ არის ეროვნული კულტურის მშენებლობის ერთერთი უმთავრესი

---

¹ თუმცა არის გარკვეული ცდებიც იმისა, რომ არქეოლოგიურ მასალაში ეთნიკური ხასიათის ნიშნები დაფიქსირდეს უფრო ადრინდელი ხანებიდანაც, მაგ.მუსტიერული ეპოქიდანაც კი.(იხ.ო.ჯაფარიძე, საქართველოს არქეოლოგია. თბ.1991)

ფაქტორი. როცა ხდება დედაენის გაცნობიერება, მაშინ ყალიბდება ეროვნული ცნობიერებაც(9, 46). როგორც მეცნიერული ლინგვისტიკის ერთერთი ფუძემდებელი, დიდი გერმანელი მეცნიერი ვილჰელმ ფონ ჰუმბოლდტი აღნიშნავს, ერი ეს არის კონკრეტული ენით დახასიათებული სულიერი ფორმა კაცობრიობისა, ინდივიდუალური შირებული ტოტალურობასთან მიმართებაში(10. 310). სხვაობა ენებს შორის ეს უფრო მეტს ნიშნავს, ვიდრე ეს უბრალო ნიშანდობლივი სხვაობაა. სიტყვები და სიტყვათფორმები წარმოქმნიან და განსაზღვრევენ ცნება-გაგებებს; სხვადასხვა ენები თავიანთი არსით, საკუთარი ზეგავლენით შემეცნებისა და შეგრძნების ფაქტორებზე, სინამდვილეში ერთიმეორისგან სრულიად განსხვავებულ სამყაროთშემეცნებებს წარმოადგენენ. ენა მიუხედავად გარკვეული გავლენებისა, გამომდინარე თვითმყოფადი ხასიათიდან, მაინც ინარჩუნებს საკუთარ ინდივიდუალობასა და განიმეორებლობას; ხოლო ენის უკუგავლენა იმითაა გაპირობებული, რომ მისი საშუალებით ამა თუ იმ ერის წარსულში შემოქმედებითი ყოველივე ფენომენი, უშუალოდ მოქმედებს ინდივიდზე; ადამიანის ინდივიდუალობა ხომ ენის ინდივიდუალობის ანალოგიურია სწორედ იმისა გამო, რომ მათზე ერთი და იგივე ფაქტორები ზემოქმედებენ(10. 372). ენაში, რომელიც ბუნებრივი, მოთხოვნილებებიდან და ხმებიდან (ფონემური გამიდან, „მშობლიური ხმებიდან“-პ.ბ.) მომდინარეობს, ჩვენ ყოველთვის ვაფიქსირებთ ჭეშმარიტად ენობრივი ხასიათის დულაბს, რომელიც ამ ენას ზოგადად ეროვნული ხასიათის აქვს შეთვისებული(10, 373).

როგორც დიდი ჰუმანისტი და კულტურტრეგერი ზვიად გამსახურდია ბრძანებს, ენა მუსიკალური სტიქიონის ცნობიერი გამოცხადებაა და არა მარტოდენ „ნიშანთა სისტემა“. ენა შეითავსებს რაციონალურ და ირაციონალურ საწყისებს...კაცობრიობის პირველადი ენა მუსიკალური და ალოგიური იყო. ეს იყო ენა-სიმღერა². იგი თანდათან უახლოვდებოდა და ეგუებოდა ემპირიული სამყაროს საზრისებს და ლოგიკას, მაგრამ მასში მუსიკალურ-ემოციური საწყისი პრევალირებდა მაინც. მისი ექო დღესაც შემორჩენილია ძველი საკრალური პოეზიის პიმნებში, უძველესი ქართული სიმღერების ალოგიურ ტექსტებში. კაცობრიობა თავდაპირველად კი არ „ლაპარაკობდა“; არამედ სიმღერით ლოცულობდა... ყოვლისშემოქმედი და ყოვლისმომცველი ლოგოსი აზრისმიერ ლოგიკურ პლანში მხოლოდ ნაწილობრივ ცხადდება. ლოგოსის გამოუთქმელი, მიღმური საწყისი მარად მუსიკალურია, იგი „მეორე“ ლოგიკით, ლოგოსის ლოგიკით გადმოიცემა, ემოციის ენით, ზეშთა აზრით. ხალხურ სიტყვიერებაში ამგვარ ენას „ხატის ენა“ ეწოდება. ლოგოსი ქმნაა და ზეშთასიბრძნის გამოცხადება ყოფად. ჩვენ წინაპართათვის ლოგოსის მსახური იყო „სიბრძნითა გამომთქმელი სულისა საიდუმლოსა“. დაე, ნურც ჩვენი თანამედროვეობა ჩააქრობს ლოგოსის მსახურების ამ მაღალ კანდელს(ზვიადი)“.

ენობრივ მონაცემებში განსაკუთრებული ადგილი უკავია ონომასტიკური წრის სიტყვებსა და ცნებებს; ისეთებს, როგორიცაა: ეთნონიმები, ანთროპონიმები, ტოპონიმები (მათ შორის პიდრონიმები) და ნიზონიმებიც კი.

ეთნოგენეტური პროცესების კვლევაში არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება ნარატიულ წყაროებსაც, წერილობითი ხასიათის მონაცემებსაც. ყველაზე ფასეულად ამ სახის მასალაში, ალბათ, ეთნონიმები და ტოპონიმები უნდა ჩაითვალოს. ძალზე საყურადღებოა, აგრეთვე რელიგიურ-სარიტუალო აღწერილობითი და ლექსიკური მონაცემებიც. რამდენადაც წერილობითი წყაროები დროსა და სივრცეში ერთობ შეზღუდულია, ეთნოგენეტური პროცესების კვლევისას მიზანშეწონილია ისეთ წყაროებზე დაყრდნობაც, როგორიცაა ფოლკლორული მონაცემები. ამ შემთხვევაში ფოლკლორში იგულისხმება ზოგადად ხალხური

² ამის ნათელი მაგალითია თუნდაც გურული პოლიფონიური სიმღერები: „ალიფაშა“, „ხასანბეგურა“, „შავი შაში“... ცნობილია, რომ სახელგანთქმული გურული მომღერლები შესრულებისას ერთიმეორეში სიმღერით საუბრობდნენ. იმროვიზაციას ხომ ამ დროს საზღვარი არ ჰქონდა საერთოდ. ის მომღერალი, რომელიც საშემსრულებლო პარტიას გაიმეორებდა, სასიმღერო პაექრობისას დამარცხებულად ითვლებოდა.

შემოქმედება არსებული განშტოებებით: ზეპირსიტყვიერებით, მუსიკით, ქორეოგრაფიით, ორნამენტული ხელოვნებით.

თანამედროვე გამოკვლევების შედეგად, კაცობრიობის ისტორიაში აღიარებულია კლიმატური კატაკლიზმების გადამწყვეტი მნიშვნელობაც. (იხ.11). გამოთვლილია, რომ მეტ-ნაკლებად მნიშვნელოვან მოვლენათა სიხშირე არსებითად იზრდებოდა კლიმატური ექსტრემუმების ეპოქებში, რომლის დროსაც მიიღწეოდა ტემპერატურის ან მაქსიმუმი, ან მინიმუმი. ქრისტემდე IV-I ათასწლეულებში ჩვენი პლანეტის ჩრდილო ნახევარსფერო განიცდიდა არსებით კლიმატურ რყევებს, რომლებიც უდაოდ დიდ გავლენას ახდენდნენ ადამიანთა ქმედით ასპექტებზე. აღნიშნულია ისიც, რომ ჩვენი ეპოქის, XX საუკუნის, გლობალური დათბობა თავისი სიდიდით (0,6 C⁰-ით ჩრდილო ნახევარსფეროში) შეესაბამება ადრეული ცივილიზაციების წარმოქმნის ეპოქის კლიმატური რყევების მასშტაბებს.

შესაძლოა დამანდვილებით ითქვას, რომ შორეულ წარსულში, ხალხთა დიდი გადასახლებები თან სდევდა ლოკალური ბუნებრივი პირობების გაუარესებას, რაც თავისთავად განაპირობებდა კაცობრიობის ისტორიაში ამდაგვარი ხასიათის მოვლენებს. თუ კლიმატის და ბუნებრივი პირობების გაუარესება განაპირობებს ხალხთა და სახელმწიფოების კონსოლიდაცია-გაძლიერებას და ცენტრალიზებული ხელისუფლების გამკვიდრებას, ბუნებრივი პირობების გაუმჯობესება საპირისპირო მოვლენების განვითარებას უწყობს ხელს. მთლიანობაში შესაძლოა დავასკვნათ, რომ იმ ეპოქებში, როდესაც ხდებოდა გლობალური კლიმატური აღრევები, ამ მოვლენებს თან ახლდა საზოგადოებრივი ცხოვრების აქტივიზაცია, ხალხთა დიდი გადასახლებები, ახალი სახელმწიფოების წარმოქმნა; ხოლო როდესაც საქმე გვაქვს კლიმატური პირობების გაუმჯობესებასთან, მაშინ ხდება საზოგადოებრივი ცხოვრების მოდუნება, ინტელექტუალური და მატერიალური დეგრადაცია ...

ვსაუბრობთ რა ეთნოგენეტიკური კვლევის მეთოდოლოგიაზე, კომპლექსურ მოდგომაზე, უპირველესად ჩვენ მხედველობიში გვყავს თავად ეთნოლოგის, მკვლევარის ფიგურა, რომელსაც აღჭურვილს სპეციალური ცოდნით, გამომდინარე სხვადასხვა დისციპლინების მიღწევების თანამედროვე დონიდან, ძალუძს მეტნაკლებად სწორად შეაფასოს მოხმობილი მონაცემები. სწორედ ეთნოლოგი, იყენებს რა ანთროპოლოგიის, არქეოლოგიის, ენათმეცნიერების, წერილობითი წყაროების, ფოლკლორის, ონომასტიკის, ეთნობოტანიკის და სხვა მონაცემებს, აკავშირებს და იხილავს მათ თვით ეთნოლოგიის მონაცემებთან კონტექსტში.

ეთნოგრაფიული მასალა უშუალოდ ყოფაში აიკრიფება და ეთნოგენეტიკური პროცესების კვლევაში არსებით როლს თამაშობს. თუმცა ამ მასალის (განსაკუთრებით ისეთის, რომელიც სამეურნეო ყოფას ასახავს და მატერიალური კულტურის სფეროს განეკუთვნება) გამოყენება გარკვეულ სიფრთხილეს მანიც მოითხოვს, რამდენადაც არც თუ ისე იშვიათად მათ მოდერნიზებული ხასიათი გააჩნიათ და გარეშე კონტაქტების გავლენასაც განიცდიან; ან გამომდინარე მსგავსი ფიზიკურ-გეოგრაფიული პირობებიდან ხშირად საკმაოდ წააგვანან ხოლმე ერთმანეთს.

როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, ერის (ხალხის) თავისთავადობის ერთერთ უმთავრესს მახასიათებელს კულტურა წარმოადგენს. ე.ი. ისტორიულად არსებული თვითმყოფადობა საწარმოო წესებისა, წარმოდგენებისა, რწმენისა, ცოდნისა და სხვათა, რომლებიც შეადგენენ მოცემული ეთნიკური ერთობის ცხოვრების შინაარსს. „კულტურის“ ცნებაში არსებულ შემთხვევაში მოიაზრება ადამიანური საქმიანობის (მატერიალური და სულიერი) ყოველგვარი გამოვლინება. სხვადასხვა ხალხებში შესაძლოა კულტურის ბევრი ელემენტი ერთგვარიც იყოს; სამაგიეროდ ყოველი ხალხი ფლობს ისტორიული და გეოგრაფიული სპეციფიკით გაპირობებულ თვისებებს, თავისებური შინაარსის კულტურულ ელემენტებს. სწორედ ამ თავისებური ელემენტების კვლევით უნდა ხდებოდეს ამა თუ იმ ეთნიკური ერთობის არეალიზაცია-გამოყოფა.

ამისთვის საჭიროა არა ის რაც მათ აერთიანებს, არამედ ის, რაც განასხვავებს მათ ერთიმეორისაგან (13, 34).

არსებობს კულტურის უამრავი განმარტება. დღესდღეისობით, ალბათ, ყველაზე მისაღებია ე. მარქარიანისეული განმარტება, რომლის მიხედვითაც, კულტურა – ეს არის არაბიოლოგიურად შემუშავებული და გადმოცემული წესი ადამიანის მოღვაწეობისა (14, 15). თუმცა ჩვენის მხრივ დავამატებდით, რომ ამ ფენომენის თვისობრიობაზე საკმაოდ დიდი გავლენა აქვს ბიოლოგიურ (თავად ამ კულტურის შემომქმედის წარმომავლობასაც, გენსაც, ჯიშსაც) ფაქტორსაც. ამ ამოსავალი დებულებიდან გამომდინარე, კულტურული სპეციფიკა მის გამომხატველ ენასთან ერთად, მიჩნეულია ეთნიკურ ერთობათა ერთიმეორისგან გამომცალკეებულ მთავარ კრიტერიუმად. ე.ი. უნდა დავუშვათ, რომ კონკრეტული საზოგადოების, ეთნიკური ერთობის ყოფის გამოხატულებას, კულტურა წარმოადგენს. ამდენად, ყოველ ეთნიკურ ერთობას მისთვის დამახასიათებელი კულტურა გააჩნია. ეთნოსი კი თავისთავად მუდამ გარკვეულ ტერიტორიას უკავშირდება. ნებისმიერი რეგიონი სივრცესა და დროში მოცემული, ქმნის თვისებათა განუმეორებელ კონფიგურაციას. ეს არის ერთიანი კომპლექსი, რომელიც მთლიანობაში წარმოდგენილი, გარკვეულ სისტემას განასახიერებს. ადამიანის მიერ შექმნილი კულტურა, ერთის მხრივ, გამოავლენს გარემოს ათვისების კონკრეტულ ხარისხს; მეორეს მხრივ, ადაპტაციის მოცემული წესი განსაზღვრავს ამავე კულტურის დონეს. მაშასადამე, კულტურა ერთდროულად მიზეზიც შეიძლება იყოს და შედეგიც. განვითარების მაღალ საფეხურებზე გამოვლენილი კულტურა, გარემოს ათვისების უკეთეს შესაძლებლობებს ქმნის და ადაპტაციის შედეგად შექმნილი, თავის მხრივ უფრო რაფინირებული, სრულყოფილ ფორმებს წარმოაჩენს. ე.ი. საქმე გვაქვს მეტად რთულ პროცესთან – ადამიანზე მოქმედებს მისივე შექმნილი ფენომენი.

ეთნიკური კულტურა (ისვე როგორც კულტურა საზოგადოდ), თუნდაც როგორც ნებისმიერ დონეზე წარმოჩინებული გლობალური ფენომენი, მრავალი სხვადასხვა დონისა და მნიშვნელობის მოვლენის დიფუზიური ერთიანობაა. ტრადიციული კულტურა, ეთნოლოგის თვალსაზრისით ძირითადად ორ დამოუკიდებელ სფეროს მოიცავს: მატერიალურს და სულიერს, რომელთაგან თითოეული კიდევ მთელ რიგ შემადგენელ ნაწილებად განიყოფა. მაგალითად, მატერიალური კულტურის სფეროში, გარდა საკუთრივ მატერიალური კულტურის ისეთი ელემენტებისა, როგორიცაა ნაგებობანი, ტანსაცმელი, სამეურნეო და სხვა სახის ელემენტები; შეჰყავთ თვით მეურნეობის დარგებიც: მესაქონლეობა, მიწათმოქმედება, მევენახეობა-მეღვინეობა, ხელოსნობა და ა.შ. მიიჩნევენ, რომ მატერიალური კულტურა გაპირობებულია ძირითადად საწარმოო ძალთა განვითარებით და განსაკუთრებით ბუნებრივი გარემოს თავისებურებებით. ამდენად, იგი არც ისე გადაჯაჭვულია ეთნოსთან (15, 74).

ყოველი ეთნოსის სულიერი კულტურა, მატერიალურთან ერთად, არის არა მარტო ნაწილი მთლიანი ეთნიკური კულტურისა, არამედ იგი საერთო ეთნიკური შემეცნების უშუალო და უძლიერეს ზეგავლენასაც განიცდის. ეთნიკური შემეცნება კი უკიდურესად მობილიზების შემთხვევაში, გვევლინება როგორც ეთნოსის (ხალხის) სულიერი სახე, რომელიც თავისთავად განაპირობებს კიდევ იდეოლოგიზაციის სხვადასხვა ფორმებს; ყოველივე ამისა გამო, იგი არის ტრადიციის კონსერვაციისა და განახლების ერთერთი წარმმართველი ფაქტორიც (16, 78).

ტრადიცია, რომელიც ფართოდ დომინირებს როგორც მატერიალური, ასევე სულიერი კულტურის ფენომენში, ზოგადი გაგებით ადამიანთა ერთგვაროვან ჯგუფურ ჩვევებსა და ქცევას ასახავს. იგი წარმოქმნის შედეგად გადაეცემა დროში და განაგრძობს არსებობას. ეთნიკური ტრადიცია, ისტორიულ-სოციალურ მოვლენად ითვლება, რომელიც ორსახოვანია და მხოლოდ საზოგადოებრივი ცხოვრებისთვისაა დამახასიათებელი. ერთის მხრივ ტრადიცია გვევლინება როგორც სოციალური წესებისა და ნორმების აღდგენის მექანიზმი, რაც გაპირობებულია წარშულში ამ ღირებულებათა არსებობით; მეორეს მხრივ, ტრადიციაში იგულისხმება ისტორიულად ჩამოყალიბებული იმგვარი სოციალური წესები და ნორმები, რომელთაც

გააჩნიათ თვითგანახლების უნარი და აქვთ სოციალურ-მემკვიდრეობითი თვისებები. მიჩნეულია, რომ ხალხური ანუ ეთნიკური წეს-ჩვეულებები და ეთნიკური ტრადიციები, დაახლოებით, ერთი და იგივე შინაარსის ცნებებია (18, 6).

აღნიშნულ ეთნიკურ ტრადიციათა ერთობლიობა შემადგენელი ნაწილია ეთნიკური კულტურისა, რომელიც თავის მხრივ რთული წარმონაქმნია და მრავალი სხვადასხვა ფაქტორის სინთეზს წარმოადგენს. ეთნოგენეზის ემბრიონული საფუძველი, ისტორიული განვითარების რთული პროცესი, მრავალმხრივი სოციალურ-ეკონომიური და პოლიტიკური სიტუაციები, კულტურულ-ისტორიულ ურთიერთობათა შედეგები თუ სხვა მგავსი მოვლენები ის ფაქტორებია, რომლებიც სხვადასხვა მიმართულებითა და სიძლიერით მოქმედებენ ეთნოსზე და უდიდეს გავლენას ახდენენ ყოფითი კულტურისა და მისი თვისებების ჩამოყალიბებაზე.

მატერიალური კულტურის ელემენტებთან დაკავშირებით, როგორც აღრევე აღნიშნავდნენ, საბჭოთა და შესაბამისად ქართულ ეთნოგრაფიაში ჩამოყალიბდა კვლევის გარკვეული პრინციპები, რომლებიც როგორც წესი, ამ მოვლენების ექსრაუტილიტალურ – „სულიერ“ მხარეებს თითქმის არ ითვალისწინებდნენ; საუკეთესო შემთხვევაში მათ ნაწილობრივ, ფრაგმენტულად განიხილავდნენ. ამგვარი მიდგომა კი მართებული არ უნდა იყოს, რადგანაც შეუძლებელია კულტურის ობიექტურად არსებულ ელემენტებზე სრული წარმოდგენების ჩამოყალიბება, თუ მხედველობაში არ ვიქონიებთ მათ „სულიერ“ მხარეებს, არ გავითვალისწინებთ იმ შინაარსს, რომელიც მათ მიეწერებათ (ან მიეწერებოდათ) სხვადასხვა ეთიკურ ერთობებში დროის სხვადასხვა მონაკვეთებში; თუ მხედველობაში არ ვიქონიებთ მათ ადგილს სამყაროს ინდივიდუალურ თუ საზოგადოებრივ აღქმაში (19, 3).

ეთნოგრაფიულ მასალაში, იქნება ეს საუსლიერო-რელიგიური, სამეურნეო-ყოფითი ხასიათის, სოციალური თუ საოჯახო-საქორწინო ურთიერთობანი, ყოველთვის შესაძლებელია ეთნიკური სპეციფიკის გამოყოფა.

მატერიალური კულტურის სფეროში ეთნომარკებელ ნიშანთა (რომელნიც თავის მხრივ საყოფაცხოვრებო სფეროსთან შეგუებით არიან გაპირობებულნი) რაოდენობა საკმაოდ მაღალია დასახლების ტიპებში, რამდენადაც ეს უკანასკნელნი ადგილის რელიეფთან შესაბამისობაში იშვებიან და ყალიბდებიან. მათი შესწავლის შედეგად შესაძლოა დაფიქსირდეს დასახლების ორგანიზაციული სპეციფიკის თავისებურებანი – მიმართება ცენტრალურ მოედანთან, სამლოცველოსთან და ა.შ.

კავკასიაში და კერძოდ დღევანდელი აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე, არქეოლოგიური და ეთნოგრაფიული კვლევების შედეგად, მომდინარე უძველესი ხანებიდან, თითქმის უწყვეტი ინტერვალებით, დაფიქსირებულია მუდმივი ცხოვრების კვალი. მიკვლეული და შესწავლილია უძველესი ნამოსახლარები, გამოკვლეულია საცხოვრისის მრავალი ნაირსახეობა. ამიტომ, ვფიქრობთ, არსებული მრავალფეროვანი მასალის საფუძველზე თვალის მიდევნება საცხოვრისის ფენომენის ჩამოყალიბება-განვითარებისთვის უძველესი ხანებიდან დღევანდლობამდე, სავსებით გამართლებულია და ერთობ საშურიც. მისი ვერტიკალურ ჭრილში ამგვარად წარმოდგენა, ალბათ საგულისხმო პანორამულ სურათს დაგვიხატავს მოცემულ ტერიტორიაზე მიმდინარე ეთნოგენეტიური პროცესების შესახებაც. იმდენად, რამდენადაც საცხოვრისის ფენომენი ეთნიკური ელემენტის საცხოვრებელ გარემოსთან ადაპტაციის შედეგად ფორმირებული ეთნიკური კულტურის შემადგენელი ერთერთი არსებითი ელემენტია, იგი ამავე სისხლისმიერი ერთობის სამყოფ გერემოსთან ადაპტაციაში შესვლის ნათელი ასახვაცაა.

დამოწმებული ლიტერატურა

1. მ. კოსტავა, ფიქრები საქართველოს მისიაზე, თბ. 1991
2. ზ. გამსახურდია, წერილები ესეებში, თბ. 1991
3. უ. სიღამონიძე, ისტორიული მეცნიერება და სამეცნიერო ინფორმაციის საკითხები, თბ. 1978
4. ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია. ტ. I თბ. 1969
5. Токарев С.А. К постановке проблем этногенеза. СЭ №3 1949. 12-36стр.
6. Итс С.В. Введение в этнографии. М. 1972 – 261стр.
7. Чебоксарев И.А. Основные принципы антропологических класификации. ТИЭ Нов.Сер. М. 1951 стр. 300-337.
8. Итс С.В. Этнографические исследования, Рассы и народы. М. 1987 Стр. 11-28.
9. რ. სირაძე, სახისმეტყველება, საუბარი ქართულ ესთეტიკაზე, თბ. 1982
10. Вилгелм-фон Гумболдт. Язык и философия кулტуры. М.1985 – 449стр.
11. Клименко В.В. Климат и История в эпоху первых высоких Кулტур (3500 – 500 гг. до н.э.). Восток №4 1998
12. ს. ჯანაშია, გვაროვნული წყობილება ქართველურ ტომებში, შრომები, ტ. II, თბ. 1952
13. Артамонов М.И. Этнос и Археология. Теоретические основы советской Археологии. Тэзиси докладов. Л.1969 стр.3-6.
14. Маркарян Э.С. Очерки тэории кулტуры. Ер. 1969 – 216стр.
15. Козлов В.И. Этнос и кулტура. СЭ №3 1979 21-31стр.
16. Чистов К.Н. Этническая обшность, этническое сознание и некоторые проблемы духовной кулტуры. СЭ №3 1972. 47-65стр.
17. თ. ჩიქოვანი, ეთნოგრაფიული მასალის როლი არქეოლოგიურ ძიებაში, საქართველოს არქეოლოგიის საკითხები III, თბ. 1985
18. მ. გეგეშიძე, ეთნიკური კულტურა და ტრადიციები, თბ. 1978
19. Баййбурин А.К. Жилище в обрядах и представлениях восточных салвян. Л.1983 – 276 стр.
20. კ. ფიცხელაური, იორ-ალაზნის აუზის ბრინჯაო-რკინის ხანის ნამოსახლართა ტოპოგრაფიის პრინციპები, კაე შრომები VI, თბ. 1984
21. Сумбадзе Л.З. Архитектура грузинского народного жилища „Дарбази“. Тб. 1984 – 370стр.
22. Сумбадзе Л.З. Типология грузинского народного жилища. Тб. 1983 – 147стр.
23. А. Bühnen, Haus und Grab: Gebaute Kosmologie und Ideologie, EAZ 3-4 1997, 451- 455 S.
24. Т.Т. Ditmar, Von der kaukasischen Volkern der mythischen Zeit, Ein abermaliger Beytrag zur Historie und Geographie der Mythologie, Berlin 1789 –161 S.
25. К. Gutbrod, Geschichte der früher Kulturen der Welt, Köln 1975. – 450 S.

Über Komplexität der Ethnogenetischen Forschungen

(Zusammenfassung)

Bei der Erforschung der Ethnogenetischen Prozessen ist die Komplexität sehr wichtig, denn das Ethnos ist ein vielseitiges Phänomen und kann nicht nur von einer Seite beleuchtet werden. Die Komplexität gibt uns die Möglichkeit, jene Prozesse richtig zu rekonstruieren, welche in bestimmten Regionen und in bestimmter zeitlicher Reihenfolge passiert sind. Leider werden die ethnogenetischen Probleme im Altertum oft einseitig betrachtet - nur durch archäologische, anthropologische oder linguistische Materialien. Das ist oft die Ursache einer einseitigen Lösung der verwickelten Fragen.

Folglich hat die paläoethnologische Seite der gefundenen Materialien bei der Erforschung der ethnogenetischen Prozesse große Bedeutung. Die Anzahl der ethnischen Merkmale in der materiellen Kultursphäre ist sehr groß. Selbst im Siedlungstyp, der gewöhnlich vom Relief abhängig ist, können wir die Spezifik der ethnischen Organisation fixieren. Vergleichsweise viele ethnische Merkmale zeigt das Behausungsphänomen auf. Diese Spezifik kann sich in seiner Hauptkonstruktion, in seinen Hilfsgebäuden usw. offenbaren.

Die Behausung offenbart sich im Forschungsprozess als ein Kulturphänomen, das im Rahmen der materiellen Kultur erforscht wird. Diese Forschungsmethode berücksichtigt jedoch nicht die extratilitarische ("geistige") Seite dieses Kulturphänomens. Im besten Falle richtet sie nur teilweise die Aufmerksamkeit darauf. Dieses Verfahren kann sich in der Forschung nicht bewähren, da es unmöglich ist, die Kulturelemente objektiv zu analysieren, ohne Berücksichtigung ihrer "geistigen" Seite. Wenn wir den Inhalt der Kulturelemente nicht beachten, der bestimmten chronologischen Abschnitten zu verschiedenen ethnischen Elementen zugeschrieben wurde, können wir dieses Problem nicht lösen. Ungelöst bleibt das Problem auch, wenn wir die Position der Kulturelemente in der individuellen und gesellschaftlichen Weltanschauung nicht berücksichtigen.